

De *vitae* lijken soms op elkaar. Er zijn meerdere asceten in bossen of grotten, stichters van kloosters, evangelisten, en maagden die zich tegen de wil van de familie tot het christendom bekeerden. De geschiedenissen van de laatste categorie en andere martelaren uit het begin van het christendom zijn vaak nogal gruwelijk, maar dat maakte hen krachtige helpers zoals de H. Barbara van Nicomedië, een der veertien noodhelpers, aangeroepen bij brand, blikseminslag, een plotselinge dood, en patrones van ondermeer de mijnwerkers.

Het boek is encyclopedisch. Zoeken we bijvoorbeeld de schutspatroon van de historici via het 'Register van ambachten, beroepen, verenigingen, groepen', dan vinden we die niet: de meeste moderne beroepen ontbreken. Maar bij aanverwante beroepsgroepen komen er toch wat kandidaten te voorschijn. Zo kunnen archivariissen en heemkundigen terecht bij de H. Laurentius van Rome (derde eeuw), omdat hij de schatten van de kerk aan de armen uitdeelde toen hij werd gedwongen ze af te staan aan de staat, overigens geschaard onder het kopje 'Bankiers, wisselagenten, boekhouders', die als schutspatroon Mattheüs vereerden. We kunnen ook nog kijken bij 'Journalisten, schrijvers, uitgevers', die de heilige bisschop Franciscus van Sales als schutspatroon kozen, vanwege zijn omvangrijke oeuvre (over geestelijke leiding). Een foto van zijn beeld als patroon van de pers met aan zijn voeten een tekstverwerker (men ziet in ieder geval het toetsenbord), lijkt op een vrij recente hulpvraag te wijzen.

Het zit in dit boek wel goed met beschermheiligen en schutspatronen, maar de theorievorming heeft een duidelijk mankement. Bij de oorzaken voor de afname van de volksdevoties wordt namelijk de invloed van de Reformatie helemaal niet vermeld. Ook inventariseert men de frequentie van de devoties per regio niet. Wel worden provincies en steden genoemd, als een beschermheilige er werd vereerd. Het blijkt dan dat Vlaamse en Zuid-Nederlandse regionen vaker genoteerd worden. Ook onder de prachtige afbeeldingen, meest van de heiligen zelf, worden voornamelijk Vlaamse steden en dorpen vermeld. Niets nieuws onder de zon, maar het blijft opmerkelijk dat men hier geen notitie van maakt en als verklaring niet de Reformatie en haar gevolgen voor de beschermheiligen memoreert.

Afgezien daarvan, mede door de uitgebreide registers van noden, ambachten en heiligen, en vooral vanwege de schitterende illustraties, is dit een heerlijk boek om in te grasduinen.

Martha Catania-Peters

Stokvis, P. R. D. (ed.), *Geschiedenis van het privéleven. Bronnen en benaderingen* (Amsterdam/Heerlen: SUN/OUNL, 2007, 510 blz., €39,50, ISBN 978 90 8506 294 3).

Microhistorie blijft een populaire vorm van geschiedbeoefening. Belevissen van individu en gezin vinden gretig aftrek in de vorm van biografie, egodocument en familiegeschiedenis. Philippe Ariès is een groot pionier op dit

terrein geweest, Peter Gay en vele anderen zijn hem gevolgd: Clio mocht, in de woorden van J. Presser, voortaan onbeschoemd door het sleutelgat kijken.

Verantwoord onderzoek naar het privéleven vereist gedegen kennis van een veelheid aan bronnen. Genealogen, meestal amateur-historici, zijn daarmee vertrouwd. Hun verenigingen, met name het Centraal Bureau voor Genealogie in Den Haag, documenteren, archiveren en informeren niet alleen, maar het CBG geeft ook een serie bijzonder nuttige en praktische handleidingen uit. Vaak maakt de geschiedvorser-in-opleiding daarmee tijdens zijn studie geen kennis.

Het is dus een goed initiatief dat het tekstboek van de cursus 'Geschiedenis van het privéleven' door de Open Universiteit in druk is uitgegeven. Zoals gebruikelijk, is de daaruit ontstane bundel essays tot stand gekomen met medewerking van vele externe vakgenoten. Voor dit fraai uitgevoerde boek tekenen maar liefst 22 auteurs, van wie er twee aan de OU werken; drie komen uit België. We vinden er naast jong talent nogal wat oudgedienden.

Twintig bijdragen, voorafgegaan door een Inleiding van redacteur Stokvis onder de weinig aantrekkelijke titel 'Belevingsgeschiedenis: microhistorische singularisering tegenover macrohistorische generalisering' (9-18), zijn geordend in vier rubrieken: naamkundige en taalkundige aspecten van gezinshistorisch onderzoek; brieven, autobiografische geschriften, interviews en rechtbankdossiers als bron; voorwerpen, afbeeldingen en fictie als bron; persoonsgegevens als bron. Afsluitend biedt Kees van der Wiel een zeer nuttige onderzoekshandleiding 'Speuren naar persoonsgegevens in het verleden' (479-503).

Zo'n diversiteit is niet beknopt samen te vatten, wel te karakteriseren: 13 bijdragen zijn gebaseerd op boeken of artikelen die de auteurs al eerder publiceerden tussen 1987 en 2006 (zoals Gerretzen, Herman, Willemsen, Dibbits, Laarmann, De Mare en Wouters). Op lopend onderzoek zijn onder andere gebaseerd de artikelen van Lotte van de Pol (over de herinneringen van Wilhelmina van Pruisen aan haar kinderjaren), Van Beek (kinderen op middeleeuwse grafmonumenten) en Van Poppel en Esveldt (Nederlandse artsen en hun kindertal).

Een bundel die didactisch bedoeld is, mag daarop ook worden beoordeeld. Dan signaleer ik een paar omissies: geen index en geen centrale literatuurlijst; in de noten onvolledige titelbeschrijvingen (een ondertitel maakt deel uit van de hoofdtitel); het ontbreken van elke verantwoording in de bijdrage van Haks over 'Rechtspraak als historische bron', een onderwerp waarover anderen al voorbeeldige studies hebben geschreven; in de annotatie bij het artikel van Huisman, geredigeerd door Stokvis, mis ik verwijzing naar een grondig artikel over 'verboden graden' in de bundel *Soete minne en helsche boosheit. Seksuele voorstellingen in Nederland 1300-1850* (ook een uitgave van SUN, uit 1988, geredigeerd door Hekma en Roodenburg).

Stokvis stelt in zijn Inleiding de begrippen modernisering en civilisering aan de orde. Mij dunkt dat Elias' omvangrijke *Über den Prozess der Zivilisation...* en *Die höfische Gesellschaft* niet kunnen worden gevangen in het begrip 'verklaringsschema': daarvoor is zijn historisch-sociologische theorie te complex. En Elias' grote tegenstrever Hans Peter Duerr had niet genoeg aan de

twee delen van *Der Mythos vom Zivilisationsprozess* die Stokvis noemt (noot 34): het zijn er inmiddels al vijf!

A.H. Huussen jr.

Godding, Ph., *La législation ducal en Brabant sous le règne de Philippe le Bon (1430-1467)* (Mémoire de la Classe des Lettres. Collection in-8°, 3e série 42; Brussel: Académie royale de Belgique, Classe des lettres, 2006, 139 blz., €15,-, ISBN 978 2 8031 0230 3).

In 2005 publiceerde Philippe Godding het uitermate belangrijke en monumentale *Ordonnances de Philippe Le Bon pour les duchés de Brabant et de Limbourg et les Pays d'Outre-Meuse*. Het synthetiserende *La législation* – hier besproken – telt inclusief een uitvoerige ‘annexe 2’ (de nuttige tekst van de *Joyeuse Entrée de Philippe le Bon* in Brabant van 1430) slecht 139 pagina’s, maar het is de moeite van de uitgave zeer waard.

In zijn directe en sobere stijl verdeelt Godding zijn thema over zes hoofdstukken en een conclusie. Hoofdstuk 1 bespreekt de ontwikkeling van hertogelijke macht in Brabant tussen de vroegtijdige dood van Hendrik III in 1261 tot aan het evenzeer onverwachte sterven van Philippe de Saint-Pol in 1430, zonder directe erfgenaam. Aldus verviel Brabant aan Filips de Goede. Hoofdstuk 2 schetst Filips als ‘monarque constitutionnel malgré lui’. De Staten van Brabant spendeerden veel energie aan de instandhouding van hun autonomie. Zij deden dit onder andere door een zegelaar te eisen die eigen was voor Brabant-Limburg-en de ‘Pays d’Outre-Meuse’. Zij beoogden zich zodoende duidelijk te onderscheiden van de overige bezittingen van de hertog. Bovendien moesten gepasseerde akten bezegeld worden in aanwezigheid van de Brabantse raadsheren; en de zegelaar mocht zonder toestemming van Brabant niet gewijzigd worden en evenmin naar elders meegenomen. Voorts behield het hertogdom het recht op eigen muntslag. Tegelijk met deze afspraken werd er als ‘overheid’ een enkel Conseil de Brabant gesticht (1431). Maar Godding constateert daarover fijntjes – de angel zit ’m in de staart: ‘Il sera un auxiliaire fidèle du pouvoir ducal, au lieu d’en exercer le contrôle, comme l’avaient espéré les États’. Dit is een mooie opmaat voor hoofdstuk 3, ‘L’affirmation par Philippe le Bon de son pouvoir’. Inderdaad: ‘son pouvoir’, die Filips vanaf het eerste begin van zijn regering van Brabant duidelijk zijn onderdanen liet voelen. Godding beschrijft helder maar spaarzaam de opstand tegen de hertogelijke belastingen en ook de hardvochtige maatregelen die Filips nam tegen zijn onwillige onderdanen. Zoals wij weten leidden deze en vergelijkbare beslissingen ongeveer een halve eeuw later, na de dood van Karel de Stoute (1477) op het slagveld te Nancy, direct naar de onthoofding van Bourgondië’s kanselier, gehaat symbool van dit soort hertogelijke macht. Uit Goddings uiteenzetting volgt in hoofdstuk 4, ‘Les organes du pouvoir’, natuurlijkerwijs een analyse van de manier waarop de hertog zijn macht vaststelde en in de praktijk bracht.

Hoofdstuk 5 bespreekt ‘La législation ducale’ aan de hand van de ordonnanties zelf. De praktische uitwerking van al deze maatregelen passeren de revue in hoofdstuk 6, ‘Les domaines couverts par la législation ducale’. Hierin wordt een korte schets gegeven van bijzonder boeiende praktische zaken zoals ‘het *droit seigneurial*’, de bossen en de jacht, waterschapsregelingen (zoals visvangst, molens, enzovoort), de muntslag, ‘de *cleyne tollén*’, belastingen, verkopen, enzovoort, verder stedelijke regelingen, regels voor het platteland, enzovoort. Dit prachtige hoofdstuk geeft een bijzonder goede, zelfs kleurrijke kijk op het alledaagse leven in Brabant onder Filips’ gezag. Alleen al hierom is de aanschaf van Goddings boek aan te bevelen. De auteur geeft in het concluderende hoofdstuk een heldere analyse van de aard van Filips’ regering aan de hand van een samenvattende bespreking van ordonnanties, de rechtspraak en de ontwikkeling van de wetgeving. Ten slotte velt de laatste paragraaf, ‘Un renforcement du pouvoir central?’ – let op het vraagteken – een afgewogen oordeel over het in dit boek gepresenteerde, rijke materiaal. Maar – hedendaagse Brabantse ‘nationalisten’ ten spijt – Goddings conclusie luidt ‘[...] effectivement, à la fin du règne de Philippe le Bon, son pouvoir en tant que duc de Brabant s’était considérablement renforcé’. Een beetje troost mag misschien geput worden uit ‘en tant que duc de Brabant’.

Arjo Vanderjagt

Moor, T. de, Zanden, J. L. van, *Vrouwen en de geboorte van het kapitalisme in West-Europa* (Amsterdam: Boom, 2006, 123 blz., €18,50, ISBN 90 8506 343 4).

Er is over dit boek veel positiefs te melden en dat zal ik in het navolgende zeker doen, maar de titel is enigszins misleidend. Niet dat vrouwen en het opkomende kapitalisme in West-Europa er geen voorname rol in spelen, maar de kern van het betoog handelt over het zogenaamde West-Europees huwelijkspatroon. Dit deel van de wereld heeft als uniek kenmerk dat vanaf de late middeleeuwen huwelijken er op relatief hoge leeftijd werden gesloten en dat een aanzienlijk deel van de bevolking levenslang ongehuwd bleef. Voor academisch gevormde historici is dat geen revolutionaire ontdekking, maar het boek is dan ook bedoeld voor een groter publiek en brengt gedurende de afgelopen decennia gewonnen inzichten samen in een uiterst leesbaar en overzichtelijk betoog. De hoofdmoot wordt daarbij gevormd door een beschrijving van het ontstaan, de kenmerken en de gevolgen van het restrictieve huwelijkspatroon.

Uit de titel valt ook niet af te leiden dat China steeds weer als ideaaltypisch contrapunt van West-Europa wordt gebruikt. Dat De Moor en Van Zanden deze keuze maken is overigens begrijpelijk en ze plaatsen zich daarmee in een traditie die door Thomas Malthus in 1798 werd begonnen en via John Hajnal, James Lee en Ken Pomeranz (de laatste figureert wel in de tekst, maar niet in de literatuurlijst) tot ons kwam. Achter deze vergelijking zit de gedachte dat in